

Fericitul Episcop Dr. Valeriu Traian Frențiu al Oradiei (1922-1952) și Stilul Brâncovenesc, începând cu anul 1922

Ioan Marin MĂLINAȘ

Cercetător Independent Neukirchen, Austria
Independent Researcher Neukirchen, Austria
Personal e-mail: 3max.451@aon.at

Dr. Valeriu Traian Frențiu, Bishop of Oradea (1922-1952), and the Brâncovenesc Style starting with 1922

The study focuses on the history of Greek Catholic Church in Transylvania, starting with its foundation in 1700 and until the times of the bishopric of dr. Valeriu Traian Frențiu, bishop of Oradea between 1922 and 1952. The interest of the author examines also the architectural influence of the Brâncovenesc style in the ecclesiastic architecture of Transylvania, mainly in its Greek Catholic areas.

Keywords: history of Transylvania, Greek Catholicism in Transylvania, ecclesiastic architecture in Transylvania, Greek Catholic bishopric of Oradea, Valeriu Traian Frențiu

Lista episcopilor uniți ai Oradiei

În decursul existenței acesteia de peste 250 de ani (1748, respectiv 1777 - 2019), Eparhia Unită a Oradiei Mari a avut episcopi din diferite regiuni și orașe ale vechii Transilvanii, unul fiind mai vrednic decât celălalt.

Doi au fost bihoreni: marele canonist Dr. Iosif Papp Szilágy, nobil de Băsești [Ilyésfalva], (1863-1873), născut în Tarcea (Valea lui Mihai) și Dr. Iuliu Hirțea (1949-1978), născut la Vintire (Beiuș).¹

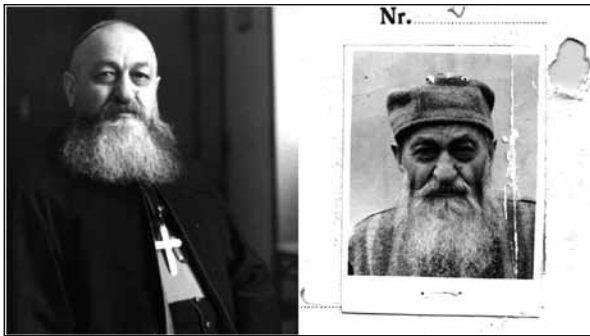
Arhiepiscopul Meletie Covaci, Meletius Kovács (1748-1775), Episcop titular de Tegea, Τεγέα, Τεγέη, Tegeaeus, (in Arcadia), Peloponez, scaun sufragane al Mitropoliei de Patras, Πάτρας. Era aromân, născut în anul 1707, în Nagusta (Macedonia), refugiat, împreună cu părinții, în Regatul Ungariei, hirotonit preot ortodox în data de 29 iunie 1734, de către Episcopul Isaia Antonovici al Aradului (1731-1748), devenit

unit în anul 1736, apoi paroh în Diosig și protopop în Oradea. Din anul 1748 Meletie Covaci era Episcop Auxiliar, Vicar Ritual al Episcopilor latini de Oradea, Pál (Paulus) de Forgács (1747-1757) și Adám Ladislaus de Patachich Baron de Zajezda [Zagorje, croat.] (1759-1776). A fost numit episcop de Împărăteasa Maria Theresia la 16 sept., confirmat de Papă la 14 noiembrie, hirotonit arhiepiscop la 15 decembrie, de către Episcopul de Muncaci, Mihály Emánuel Olsavszky [(1743-1767), titular de Rhosus, în Cilicia Secunda, scaun sufragane al Mitropoliei de Anazarbo, Turcia], instalat la Oradea la 19 decembrie 1748, † 11 apr. 1775.

Propunerea de înființare a Episcopiei Unite a Oradiei, Împărăteasa Maria Theresia a trimis-o Papei, încă din luna septembrie 1776, la care papa, după mai multe tergiversări, cauzate de intrigile episcopului latin de Oradea, Adám Ladislaus Patachich Baron de Zajezda (1759-1776, din 3 martie 1776 Arhiepiscop

Rectorul Dr. Josaphat BASTAȘIĆ, din Viena și STILUL „TEREZIAN” de iconostase și interioare de biserici unite și ortodoxe, începând cu anul 1775 Două stiluri: terezian pentru iconostase și interioare și brâncovenesc pentru arhitectură, exterioare și fasade

1. Fericitul Episcop Dr. Valeriu Trăian Frențiu al Oradei, în veșmintele arhieresti, în timpul celebrării Sfintei Liturghii, cu mai mulți ani înainte, între anii 1927 și 1948? Luat din: <http://www.bihon.ro/omagiul-episcopului-valeriu-traian-frentiu/2239382>

2. Fericitul Episcop Dr. Valeriu Trăian Frențiu al Oradei, înainte de 1948 și ca pușcăriaș la Sighet. Luat din: Valeriu Traian Frențiu, scurtă biografie și arestarea (1). Scris de Biroul de presă | mart. 29, 2019 | Episcopi Martiri, Stiri BRU: <https://www.egco.ro/2019/03/29/valeriu-traian-frentiu-scurta-biografie-si-arestarea-1/>

de Calocsa- Kalocsa)², a răspuns totuși favorabil, prin înființarea acesteia, la 16 iunie 1777, prin bulla „Indefessum personarum”.

Moise Dragoș (1776-1787), nobil român, s-a născut la Turda și avea studii teologice, făcute la Budapesta, devenit ulterior paroh și protopop în Oradea. După moartea Episcopului Meletie Covaci, a fost numit de Maria Theresia urmașul acestuia, în data de 17 nov. 1775. În prima fază, Moise Dragoș trebuia să aibă același statut canonic, ca și predecesorul său Meletie. Abia prin a doua numire, Maria Theresia îl desemnează Episcop al Eparhiei Unite de Oradea Mare, independent de episcopul latin local.³

A doua numire de episcop a avut loc în data de 26 iul. 1776, fiind confirmat de Papa abia la 23 iun.

1777, apoi este hirotonit și instalat la Oradea, de către Episcopul Grigorie Maior al Făgărașului, în data 9 nov. 1777, † 16 apr. 1787.

La începutul anului 1777 – deci înainte de constituirea Eparhiei Unite a Oradei - Moise Dragoș a cerut Împărătesei aprobarea și dreptul de salarizare al unui Capitul Catedral, cu cinci canonici, număr extins la șase, în anul 1791, la cererea lui Ignatie Darabant. La data de 29 decembrie 1779, Camera Aulică Ungurească, din Viena a înaintat Împărătesei o listă de cereri ale Episcopului Moise Dragoș, privitoare la Domeniul episcopal (obținut în 1780), la salarizarea clericilor din Capitul, la școli, dar și la: „3. Înființarea și dotarea mănăstirii ordinului basilian.”⁴ Privitor la Capitul, acesta s-a și înființat încă prin Decretul din 23 mai 1777, adică înainte de constituirea canonică a Eparhiei, prin Bulla 16 iunie 1777, iar în 1780, Eparhia a primit Domeniul Beiușului. Din lipsă de bani, Mănăstirea Unită Basiliană, din Oradea nu s-a mai înființat, nici atunci și nici în secolele care au urmat, până astăzi. În conformitate cu Decretului imperial de constituire al Capitulului Catedral, Maria Theresia a aprobat și lista primilor cinci canonici, propuși de Moise Dragoș:

Primii cinci canonici uniți orădeni

Prepozit sau Arhiepiscop [echivalent cu Arhimandrit], Iacob [Ioan] Aron – călugăr de la Sf. Treime, din Blaj – (1777-1788), provenind din vestita familie a Aroneștilor de Bistra (Turda), nobil roman, fiul protopopului Alexandru Aron, din Roșia Abrudului, unde s-a și născut;

Lector sau arhidiacon, Ioan Filimon Simon alias Ferenczi (1777-1785), din Chintău-Cluj, fost paroh în Beiuș;

Primicer sau Cantor [totodată și Scolastic], Gheorghe Fărcaș (1777-1815), nobil roman, din Ardeal, acuzat de acte de violență și pârî nefondate, la adresa episcopului Ignatie Darabant, a fost judecat în anul 1797 și condamnat de Consistoriu, fiind trimis de canon pentru patru ani, la Mănăstirea Sf. Nicolae, din Muncaci, pe care l-a și executat, revenind pocăit la Oradea în anul 1802;⁵

Eclesiarh sau Custode, Nichita Horvat (1777-1789), fost paroh în Beliu;

Hartofilax sau Cancelar, Paul Beregi [rutean] (1777-1796), din Petrișova-Bereg, fost paroh în Arad.

Al șaselea canonic a fost numit de Episcopul Ignatie Darabant, în anul 1791, în persoana învățatului preot Simion Maghiar: Canonic Scholastic (1791-1800), din Hajdudorog, profesor preparandial – profesor scholae praeparandorum, și director al școlilor naționale române din Eparhia Oradei.⁶

Ignatie Darabant (1788-1805), născut la Vicea (Uileacul Silvaniei), Sălaj, nobil de Kaplony-Căplian,

vena de la Blaj, unde a fost Prepozit la Mănăstirea Sf. Treime, professor de teologie și Vicar Eparhial. În anul 1791 a extins Capitlul, la șase canonici. Iosif al II-lea l-a numit Episcop al Oradei în data de 8 aprilie 1788, confirmat de Papa la 3 febr. 1789, hirotonit la Blaj, de Ioan Bob al Făgărașului la 13 martie 1790, instalat la Oradea, în data de 19 aprilie 1790, † 31 oct. 1805.

Samuil Vulcan (1807-1839) s-a născut în Blaj-sat, cu studii la Blaj, Oradea, Viena, Agria (Eger) și Lwiw (Lemberg), unde a fost Vice-rector, până în anul 1806, când a fost numit episcop. Împăratul l-a numit episcop în data de 12 sept. 1806, a fost confirmat de Papa la 23 mart., hirotonit întru arhiereu la 7 iunie, la Blaj, de către Ioan Bob al Făgărașului, instalat la 11 iunie 1807, † 25 dec. 1839.

Vasile Baron von Erdely (1842-1862), născut la Macău, Makó (ung.), Makowa (germ.), comitatul Csongrád-Cenad, Csongrád-Csanád megye, din Ungaria, fost preot la Beiuș, canonic și rector al Seminarului Unit, din Oradea. A fost numit de împărat la 2 august 1842, confirmat de Papa la 30 ian., hirotonit la Blaj, la 11 iunie, de Episcopul Ioan Lemeni, instalat la Oradea, la 18 iunie 1843, † 27 mart. 1862.

Iosif Papp Szilágyi nobil de Băsești [Ilyésfalva] (1863-1873), numit de împărat la 4 dec. 1862, confirmat de Papa la 16 mart., hirotonit episcop la 3 mai, la Blaj, de către Mitropolitul Alexandru Șterca Șuluțiu, instalat la Oradea, la 17 mai 1863, † 5 aug. 1873, în Oradea. Se afla printre părinții participanți la Conciliul Vatican I (1869-1870).

Ioan Olteanu (1873-1877) s-a născut în Sântești (Marginea), jud. Timiș, cu studii la Blaj și Viena, pe care însă nu le-a încheiat, pentru că după trei ani a fost rechemat în eparhie, de către Episcopul Alexandru Dobra, păstorind la Lugoj între anii 1870-1873. Numit de împărat în data de 25 iulie, confirmat de Papa episcop al Lugoșului, în data de 29 nov., hirotonia de episcop o primește la Oradea, în data de 18 dec. 1870, de la Episcopul Iosif Papp Szilágyi. La 16 sept. a fost numit de împărat Episcop de Oradea, la 22 dec. 1873 a fost confirmat de Papa și la 24 ian. 1874 a fost instalat în Catedrala din Oradea, † 29 nov. 1877.

Mihail Pavel (1879-1902) s-a născut la Recea, lângă Baia Mare, având studii la Cașovia, Košice (slov.), Kaschau (germ.) și la Viena. Numit de împărat episcop de Gherla, la 11 sept., confirmat de Papa la 23 dec. 1872, hirotonit întru arhiereu la 26 ian 1873, la Blaj, de către Mitropolitul Ioan Vancea. A venit de la Gherla unde a fost episcop între anii 1873-1879, numit de împărat episcop de Oradea la 29 ian., confirmat de Papa, la 15 mai, instalat la 8 iunie 1879, † 1 iunie 1902, în Slatina, Maramureșul istoric [СОЛОТВИНО (ukr.), Aknaszlatina (ung.), СОЛОТВИНА (rus.), Kostel Solotvonski (slov.), raionul Teceu, ТЯЧІВСЬКИЙ РАЙОН, pe malul drept al Tisei, în dreptul orașului Sighetul Marmăției în Ucraina].

Demetriu Radu (1903-1920) a venit de la Lugoj, unde a fost episcop între anii 1896-1903, S-a născut la Rădești – Aiud, jud. Alba, cu studii la Blaj și la Roma. În data de 22 nov. 1896, Împăratul l-a numit Episcop al Lugoșului, confirmat de Papa la 3 dec. același an. În data de 9 mai a fost hirotonit întru arhiereu la Blaj, de către Mitropolitul Victor Mihaly de Apșa, instalat la Lugoj, în data de 16 mai 1897. În data de 12 mai 1903, Împăratul îl numește Episcop al Oradei, confirmat de Papa la 8 iulie, instalat la Oradea, în data de 16 august 1903, † 8 dec. 1920, ucis în Senat, la București, mormântul la Biserica Pogorârea Sfântului Duh, din Rădești, din 1920, înainte numindu-se Tâmpăhaza [Tompaháza, (ung.), Thomaskirch sau Neudorf (germ.)], Aiud (Alba). Episcopul Demetriu Radu și familia acestuia, au construit biserica din satul lor natal Tâmpăhaza (Rădești), între anii 1907-1909, după care a fost pictată de către Octavian Smigelschi (1866-1912), în anul 1909. Târnosirea bisericii a avut loc la 17 iulie 1910, fiind celebrată tot de Episcopul Demetriu Radu.

Valeriu Trăian Frențiu (1922-1952) s-a născut la Reșița, ca fiu de preot, avea studii la Blaj, Budapesta și Viena. Numit episcop de Lugoj, la 14 dec. 1912, hirotonit la 14 ian. 1913, la Blaj, de către Mitropolitul Victor Mihaly de Apșa și de episcopii Demetriu Radu și Vasile Hossu. A venit de la Lugoj, unde a păstorit între anii 1913-1922. Numit la Oradea în data de 25 februarie 1922, instalat la 3 mai 1922. Între anii 1941-1946 a fost și Administrator Apostolic al Mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș, † 11 iulie 1952, în închisoarea din Sighetul Marmăției.

Florin Stan (1922-1924) Episcop Auxiliar, titular de Axiopolis, născut în Iegheriștea Veche (Alsóhuta, ung.), com. Crucior-Satu Mare, cu studii la Oradea și Budapesta, unde a devenit doctor în drept canonic și licențiat în filologie (latină și germană), prepozit capitular, apost. protonotar, rector al Seminarului Unit și vicar general. A fost numit de Papa episcop la 3 oct. și hirotonit întru arhiereu la Oradea, în data de 19 dec. 1922, de către Episcopul Valeriu Trăian Frențiu († 15 mai 1924, în Oradea, mormântul în fața capelei Frențiu, din Cimitirul Rulikowski).⁷

Ioan Suci (1940-1953), născut la Blaj, Episcop Auxiliar de Oradea, numit titular de Moglaena (Moglaensis, Moglena, sufragană a Patriarhiei de Ohrida-Ahrida), la 25 mai și hirotonit arhiereu la Oradea, de către Valeriu Trăian Frențiu, Iuliu Hossu și Ioan Bălan, în data de 22 iulie 1940 [1946-1953, Administrator Apostolic al Mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș], † 27 iun. 1953, în închisoarea din Sighetul Marmăției. Alexandru Rusu al Maramureșului, ales Mitropolit, în anul 1946, n-a fost niciodată recunoscut de către autoritățile române, așa că Ioan Suci a trebuit să conducă mai departe Provincia Mitropolitană, până în 1948 când a fost arestat și întemnițat. În anul 1925,

după ce și-a luat bacalaureatul la Blaj, a fost trimis la Roma la studii, locuind în Colegiul Grec, Sf. Atanasie. Și-a luat acolo doctoratul în teologie, în anul 1931, când a și fost hirotonit preot.

Iuliu Hirțea (1949-1978), Episcop Auxiliar de Oradea, titular de Nebbi, în provincia Numidia (azi Uganda), Nebbitanus, hirotonit episcop la Nunțiatuura din București, în data de 28 iul. 1949, de către Episcopul Gerald Patrick Aloysius O'Hara, Nunțiu în România [împreună cu Episcopii Ioan Ploscaru și Ioan Dragomir], † 28 iun. 1978, în Oradea. A studiat liceul la Beiuș, teologia la Oradea (1931-1935), apoi este trimis de Episcopul Valeriu Trăian Frențiu la Roma, ca alumn al Colegiului Român „Pio Romeno” (1935-1940), studiind la Colegiul Urban „de Propaganda Fide”, unde și-a susținut și teza de doctorat cu titlul *Doctrina scripturistica et textus biblicus S. Eucherii Lugdunensis* (i. 410-c. 450). La Roma, Episcopul Valeriu Trăian Frențiu l-a hirotonit diacon, în anul 1936 și preot în anul 1937. Canonical Dr. Coriolan Tămăianu, de la Oradea, refuzând demnitatea de episcop auxiliar în clandestinitate, după data desființării Bisericii Unite, prin decretul nr. 358, din 1 decembrie 1948, sorții au căzut asupra lui Iuliu Hirțea, hirotonit în secret, în capela Nunțiatuuri din București, la 28 iulie 1949. În anul 1953 este arestat din nou (prima arestare având loc în toamna anului 1946, soldată cu o detenție în Oradea, până în luna februarie 1947) și condamnat la 12 ani de închisoare, dar este eliberat în anul 1964, prin decretul general de grațiere. 1964-1978 au fost anii de intensă activitate pastorală, liturgică și de hirotoniri în clandestinitate, ai Episcopului Iuliu Hirțea.

Vasile Hossu (1990-1997) s-a născut la Careii Mari (Satu Mare), avea studii de teologie la Oradea și de filologie la București. După anul 1948, respectiv 1956 a activat ca profesor de școală generală la Traniș, pe Valea Drăganului — Vlădeasa, până la pensionare, când a revenit la Oradea. În anul 1989 i-a urmat Canonicalui Dr. Coriolan Tămăianu, în funcția de ordinarius [=episcop eparhiot, fără hirotonia într-un arhieru], în clandestinitate, al Eparhiei Oradea. A fost numit episcop de Papa la 3 martie 1990, hirotonit într-un arhieru la 27 mai, în Baia Mare, de către Mitropolitul Alexandru Todea, împreună cu arhiepiscopul titular Guido del Mestri (devenit Cardinal la 28 iunie 1991) și cu episcopul Ioan Ploscaru. Vasile Hossu a decedat în data de 8 iunie, 1997 în Oradea.

P.S.Sa Virgil Bercea (1996-1997), Episcop Coadjutor, titular de Pupiana, 6 nov. 1996 – 8 iunie 1997. S-a născut în Habic, Mureș. P.S.Sa a venit de la Blaj, unde a fost Episcop Auxiliar al Mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș, Pupianensis, titular de Pupiana, scaun sufragan al Mitropoliei Cartaginei, în Africa Latina, cu studii de teologie la Roma și doctorat la București și studii de agronomie, la Cluj-Napoca. Hirotonit într-un arhieru la Blaj, 8 septembrie 1994,

de către Mitropolitul Lucian Mureșan, împreună cu arhiepiscopii Gheorghe Guțiu și Ioan Ploscaru.

P.S.Sa Virgil Bercea, din 8 iunie 1997 – într-un mulți ani!, ad multos annos!, εις πολλά ἔτη!, ΜΗΩΓΑΑ ΛΒΤΑ (münogaja lëta), [slavonă]!

Primul stil românesc sau Stilul băncovenesc este continuarea și preluarea artei dezvoltate de către Domnitorul Constantin Brâncoveanu al Țării Românești (1688-1714). La Curtea Domnească din București a evoluat în timpul acestei domnii o adevărată „renaștere bizantină”. Începutul l-au făcut deja Cantacuzinii, încă de prin anul 1680: Șerban Cantacuzino (1678-1688). Istoricii de artă definesc stilul brâncovenesc ca fiind un stil care „... reprezintă un sincretism între tradiții artistice locale, valahe, bizantine și alte influențe orientale și forme occidentale, ale Renașterii, cum ar fi școala italiană.”, scrie arh. Mădălina Berindei Arhitect & Urbanist Diplomat: [<https://www.dezvoltatorimo-biliar.ro/blog/arhitectura/stilul-brancovenesc-primul-stil-romanesc-de-arhitectura>].

Prin extensiune, termenul este aplicat și pentru includerea operelor de artă, din epoca lui Ștefan Cantacuzino (1714-1716) și a primilor Mavrocordați în Țara Românească, din anii 1716-1730: arhitectură, sculptură, arte plastice, minore etc. Istoricii de artă îl asociază și cu fenomenul Renașterii Apusene, stilul său fiind considerat și un „baroc brâncovenesc” sau un „baroc bizantin”, diferențiat însă de „barocul terezian” sau „stilul tereziano-bizantin”, de la Biserica Seminarului Unit Central Sf. Barbara de la Viena, din anul 1775.

„Bogat în realizări din toate domeniile, s.b. [stilul brâncovenesc, n.n.] se caracterizează prin compoziții clare și echilibrate, cu structură clasică, ceea ce a permis să se vorbească despre o Renaștere brâncovenească, dar și printr-o mare exuberanță decorativă, argument al unui baroc brâncovenesc. Arhitectura a fost ilustrată prin construcții de palate și, mai ales, prin numeroase ansambluri monastice. Palatele epocii (Mogoșoaia, Potlogi) sunt situate în vecinătatea unor pânze de apă (lac, eleșteu), în cadrul unor incinte largi de formă dreptunghiulară, pe latura opusă edificiului principal aflându-se poarta și anexele gospodărești. Organizate pe 2 nivele, deasupra unor ample beciuri, palatele au un foișor cu scară pe latura dinspre curte și o loggie pe latura dinspre lac. În general bogată, decorația constă din sculpturi în piatră (predomină motivele vegetale) la coloane și balustrade, din reliefuluri de tip oriental realizate în stuc, care îmbracă pereții și din picturi murale. Dintre multele ansambluri monastice (Govora, Surpatele, Sinaia, Râmnicu Sărat etc.) cele mai reprezentative sunt Hurez și Văcărești,

ambele organizate conform unui plan general foarte regulat, axa principală fiind est-vest.”⁸

Bucureștii a păstrat cele mai multe edificii civile și bisericesti în stil brâncovenesc și post brâncovenesc: Mogoșoaia (la 15 km distanță de capitală), Mitropolia (Dealul Mitropoliei), sec. XVII; Mănăstirea Stavropoleos, 1724; Mănăstirea Cașin, 1937 etc.

Receptarea stilului brâncovenesc în Eparhia Unită a Oradiei și în alte locuri din Transilvania, după anul 1918, respectiv 1922.

De la Domnitorul Constantin Brâncoveanu avem în Transilvania Mănăstirea Adormirea Maicii Domnului de la Sâmbăta de Sus, Biserica Sf. Nicolae din Făgăraș (devenită catedrală episcopală unită 1717-1737), Biserica Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, din Ocna Sibiului, apoi Palatul Brâncovenesc de la Sâmbăta de Sus (la 10 km distanță de mănăstire).

Receptarea stilului brâncovenesc în Eparhia Oradiei începe odată cu întronizarea lui Valeriu Trăian Frențiu în acest scaun episcopesc, adică după data de 3 mai 1922.

Prepozitul Capitular Dr. Iacob Radu, fratele Episcopului Demetriu Radu, din Oradea, numea și el stilul brâncovenesc, stilul românesc, referindu-se la fațada Seminarului Român Unit din Oradea.⁹ Imediat după instalarea în scaunul episcopesc de la Oradea, în data de 3 mai 1922, înainte de deschiderea anului școlar al noii Academii Teologice (continuatoare a vechiului Seminar Teologic Român Unit), în toamna anul 1922, a fost terminată fațada acestei instituții în stil brâncovenesc: „... a fost terminată aripa seminarului zidită de răposatul episcop Radu și rămasă din cauza războiului netrănită, numai sub acoperiș în roșu, iar în anul acesta pentru a putea cuprinde institutul pe toți elevii, s-a adăos al doilea etaj la edificiul de către stradă, ridicat oare când de către episcopul Erdeli, și întregului edificiu i s-a făcut o fațadă nouă în stil românesc [brâncovenesc, n.n.], făcându-se din acel edificiu o podoabă artistică unică în acest mare oraș.”¹⁰

Privitor la persoana Episcopului Valeriu Trăian Frențiu, putem spune că și-a câștigat mari merite în cele două eparhii, în care a activat: Lugoj și Oradea. Nu era un teolog de anvergură, nici un predicator de elită, în schimb a fost un extraordinar părinte, om de pastorație, de misiune, bun liturg, spiritual și priceput în economie, finanțe, construcții, administrator și organizator. S-a născut la Reșița, în anul 1875. A făcut liceul la Blaj și a studiat teologia la Budapesta (1894-1898), iar în anul 1898 a fost hirotonit preot, după care a fost trimis să-și continue studiile la Viena, unde a locuit în Colegiul pentru Preoți, Sf. Augustin, „Frintaneum”, din fața Mănăstirii Augustinienilor

eremiți, Augustinerkloster Wien, situată în complexul Palatului Imperial Hofburg [Augustinerstraße 3, 1010 Wien]. Colegiul Frintaneum (1816-1918) a funcționat în această clădire, vis-à-vis de Mănăstirea Augustiniană, între anii 1816-1914. În anul 1914, internatul Frintaneum a fost mutat în clădirea de pe Habsburgergasse 7, Viena, 1010, iar din anul 1918 a primit numele de Thomaskolleg, unde am avut și noi onoarea să locuiesc, în perioada studiilor vieneze de doctorat, de la Universitatea din Viena (1978-1984), ca bursier (alumn) al Conferinței Episcopilor Catolici ai Austriei.¹¹ În perioada 1816-1918 în acest Colegiu (internat) au locuit aproape 1200 de preoți catolici, care studiau la Universitatea din Viena. Colegiul de elită „Frintaneum” era o „pepinieră”, din care erau apoi selectați episcopii de pe întreg teritoriul Imperiului Austriac și Austro-Ungar (din 1867). Aici și-a luat doctoratul și preotul Valeriu Trăian Frențiu, în anul 1902. Cât timp a stat acolo, Valeriu Trăian Frențiu s-a ocupat și de pastorația și instrucția soldaților români uniți, din capitala imperială.¹² Între anii 1904-1912 a fost paroh și protopop în Orăștie, iar în anul 1912 a devenit Vicar Foraneu al Hațegului, funcție din care a ajuns Episcop al Lugojului, în data de 4 nov. 1912. Între anii 1941-1946 a fost și Administrator Apostolic al Mitropoliei Blajului [recte Mitropolia de Alba Iulia și Făgăraș], unde s-a implicat în lucrările de modernizare și de adaptare a Castelului Metropolitan, introducând în clădire apa curentă, canalizarea și serviciile sanitare, inexistente acolo până atunci, începând cu Episcopul Inochentie Micu-Klein (1730-1751, † 1768), în anul 1737 și până la Mitropolitul Alexandru Nicolescu (1936-1941). Pe timpul său Eparhia Oradiei avea cel mai puternic potențial economic și financiar, dintre toate eparhiile unite din România Mare, grație spiritului său administrativ și de gospodărire. Prin anii '30, a scris chiar și o broșură: Criza economică și rezolvirea ei. El, personal, era un pic latinizant, dar nu a încurajat latinizarea eparhiei. Purta toiag și potcap, cu camilafcă albastră și reverendă purpurie (roșu-violet), când mergea la biserică, iar când celebra Liturghia, purta chirothecce sau mănuși pontificale (mănuși liturgice), sandalia, pantofi pontificali sau liturgici și caligae, șosete pontificale sau liturgice, după cum era rânduiala la episcopii latini, înainte de Conciliul II Vatican. Binările Liturghiei erau permise numai în cazuri extreme și bine justificate, cu aprobare expresă de la Ordinariat. În catedrala Sf. Nicolae din Oradea, nu se făcea binarea Liturghiei, ci întreg oficiul zilei liturgice, cu utrenie, ceasurile, Liturghie, vecernie, paraclisul și acatistul Maicii Domnului etc., după cum cerea rânduiala de tipic. Astfel de cereri și dispense, pentru dreptul de binare a Liturghiei, eu le-am văzut pe timpul când eram arhivist la Episcopia Ortodoxă din Oradea (1974-1978). Episcopul Valeriu Trăian Frențiu ducea o viață modestă și austeră, în fiecare zi,

la ora 16, făcea o jumătate de oră meditație euharistică, în fața iconostasului din Capela Reședinței Episcopale, din Oradea, era jovial, ușor abordabil și de întâlnit, iar casa lui era deschisă tuturor. Știa să fie și foarte aspru, dar în primul rând a fost părinte. Preoților căsătoriți și sânguincioși le dădea parohii mai bune, cu venituri, pentru a-și putea întreține familia și trimite copiii la școală. Preoții celibatari primeau parohii mai mici și mai slabe, din punct de vedere economic. Îl preocupa mult și evoluția alumnilor de la Roma și din alte centre, pe unde aceștia studiau. Când reveneau de la studii, îi invita la masă, pentru a-i cinsti și pentru a constata modul în care s-au format. Discuta cu ei, dar mai mult tăcea, asculta și observa modul în care aceștia

Palatul Episcopal greco-catolic, din Oradea, înainte și după puternicul incendiu, din 25 august 2018, din care au mai rămas doar pereții. Aici a rezidat Fer. Episcop Dr. Valeriu Trăian Frențiu (1922-1948). Aici era și sediul, și administrația Episcopiei, arhiva și biblioteca acestei mărețe instituții orădene.

Episcopul Demetriu Radu (1903-1920) a construit acest palat, între anii 1903-1905, pe locul vechiului palat episcopal greco-catolic. Arhitectul palatului, după ale cărui planuri a fost construit în stil eclectic [amestecat] romanic, neogotic, baroc, rococo și art nouveau, a fost Kálmán Rimanóczy (fiul) [1870-1912], unul dintre cei doi fii ai vestitului arhitect orădean Kálmán Rimanóczy (tatăl) [1840-1908]. Inaugurarea clădirii de către Demetriu Radu a avut loc în data de 11 iunie 1905.

se desfășoară, precum și problemele care-i preocupă și felul în care le abordează.

Și la Roma, trebuie să se fi bucurat de mare apreciere, din moment ce în anul jubiliar 1927, Papa

Pius XI (1922-1939) i-a acordat paliul arhiepiscopal, deși nu era nici arhiepiscop, nici mitropolit, adică nu avea eparhie sufragana în subordine.¹³

Acesta a fost Valeriu Trăian Frențiu, din îndurarea Lui Dumnezeu și grația Sfântului Scaun Apostolic, Episcop greco-catolic de Oradea-Mare, decorat cu Sf. Paliu, Asistent la Tronul Pontifical șcl. șcl. șcl.

Receptarea stilului brâncovenesc în Biserica Unită, în general și în Episcopia Orădiei, în special, se referă doar la arhitectură – fațadele bisericilor și clădirilor civile - și mai puțin la celelalte elemente de artă: sculptura în lemn, pictura, artele decorative (argintăria, broderia etc). O atenție deosebită merită Catedrala Unită din Satu Mare, construită între anii 1932-1937, unde avem elemente postbrâncovenesti și la frumosul iconostas și la restul mobilierului, nu numai la arhitectura bisericii. Asta se datorează și faptului că planurile de construcție au fost făcute de oameni competenți, Victor Smigelschi, fiul pictorului Octavian Smigelschi (1866-1912), iar lucrarea i-a fost încredințată lui G. P. Liteanu. Planimetria bizantină a edificiului este respectată întocmai, cu elemente arhitectonice românești și cu împărțirea clasică a spațiului sacru: nartex, pronaos, naos și altar, având în mijloc o cupolă pe pandantive de 14 m diametru. Printre bisericile construite sau adaptate ulterior stilului brâncovenesc sau românesc, menționăm Biserica Militară și Biserica Seminarului, din Oradea, Biserica Unită din Episcopia Bihor, Biserica din Săcueni, Catedrala Unită Adormirea Maicii Domnului, din Zalău, Capela Frențiu, din Cimitirul Rulikowski-Oradea, Biserica din Holod, Mănăstirea Drăgești, Biserica din Dicănești, Biserica din Gruilung, Forosig, Clădirea Școlii Normale, din fața Catedralei Sf. Nicolae, din Oradea etc.¹⁵

După 1990 s-au construit mai mult biserici, care să deservească mai mult „utilul și funcționalul”, adică preoții și credincioșii să aibă unde celebra și asculta Sfânta Liturghie și celelalte Taine, fără să se mai pună preț pe artă și pe stil etc. S-a construit la repezeală, cu bani puțini și mai ales fără cap, adică fără un concept bine stabilit de către ierarhie și care să corespundă specificului răsăritean al Bisericii noastre. De fapt, nici nu prea aveai cu cine să faci toate aceste lucruri, pentru că preoții în vârstă erau deja depășiți de evenimente, nu se lăsau nici sfătuiți, iar cei tineri erau încă în stadiul de formare preoțească și seminarială. Preoții bătrâni se obișnuiseră deja cu starea haotică, din timpul cât Biserica Unită era suprimată, și aveau mari deficiențe în ce privește ascultarea față de episcop, deși Părintele Canonic Dr. Coriolan Tămâianu – ca Ordinarius în clandestinitate - era destul de sever cu ei, dar îi și ajuta material. În primii ani după 1990, singura biserică, la care s-a reluat ideea continuării stilului brâncovenesc, în Eparhia Orădiei, a fost Biserica Maicii Domnului (1991-1994), din Oradea, însă bucuria n-a durat prea mult timp, pentru că după ce a fost terminată

de construit, n-a devenit nici mănăstire, nici parohie unită, ci o mănăstire franciscană a fraților minori conventuali, dăruită acestora de către Episcopul Vasile Hossu, spre indignarea propriului său cler eparhial unit. Fericitul Părinte Ștefan Tătaru OFMConv. l-a ajutat mult pe Episcopul Vasile Hossu, cu prilejul lucrărilor de construcție a bisericii, făcând noaptea și de planton pe șantierul bisericii, pentru ca să nu se fure materiale de construcție, unelte, mașini și alte instrumente de lucru. Văzând Episcopul Vasile Hossu și Părintele Ștefan Tătaru că nu pot determina Episcopia Ortodoxă din Oradea să le restituie Mănăstirea Drăgești-Bihor, cu filialele Gruilung și Dicănești, luate cu forța în anul 1948, pe care Episcopul Valeriu Trăian Frentiu le-a oferit franciscanilor din Moldova, în anul 1929, s-au decis să încredințeze Biserica Maica Domnului, din Oradea, fraților minori, pentru a li se asigura și lor o posibilitate de viață și de activitate.

Rectorul Dr. Josaphat BASTAȘIĆ, creatorul STILULUI „TEREZIAN” de iconostase și interioare de biserici unite și ortodoxe, 1775

Legat de Viena, și în contextul creerii unei Biserici Unite cu specific propriu, în Imperiul Habsburgic, care să dețină totuși unele note și un mod de manifestare și activitate omogenă, în ciuda diversității etnice și de limbă a eparhiilor [românești (Oradea, Făgăraș, Transilvania), valaho-serbo-croate (Marča, recte Križevci, din 1777) și ruteano-slovaco-românești (Muncaci)], se cuvine amintit în acest context și „Stilul bizantin austriac, TEREZIAN, de baroc și rococo târziu”. Timp de doi ani a muncit Preotul Dr. Josaphat Bastašich sau Josaphat Bastašich [recte Jozafat Bastašić (croat.)],¹⁶ pentru amenajarea părții de clădire, din fosta Mănăstire Iezuită și a bisericii Sf. Barbara, de acolo, ca viitorul Seminar Barbareum. În același timp Josaphat Bastašich activa și ca cenzor imperial, la Tipografia „cărților ilirice”, adică ortodoxe și unite, pe care von Kurzböck le-a tipărit la Viena, pentru români, greci, sârbi, croați, ruteni, slovaci etc. După cum am mai amintit, amănunte, privitoare la cheltuielile, sursele contribuțiilor financiare, procesul de amenajare și înzestrare a bisericii și a clădirii Convictului Sf. Barbara, din Viena, și tot efortul depus de către Josaphat Bastašić în acest sens, precum și la numărul de alumni, disciplina casei, deschiderea în anul 1775 și modul de funcționare al acestei instituții, cititorul le poate găsi în documentele nr. 2, 3 și 4, din Anexa lucrării noastre de doctorat: Situația învățământului bisericesc al românilor..., Op. cit., Oradea, 1994, p. 187 – 207.

Modelul și punctul de plecare pentru acest stil terezian l-a constituit Biserica Sfânta Barbara, de la Seminarul Central Unit, cu același nume din Viena,

din vecinătatea vechii Universități iezuite, până în anul 1773, din primul arondisment al capitalei austriece.

O expresie a acestui stil bisericesc – operă a lui Josaphat Bastašich – îl constituie Catedrala Unită Sfântul Nicolae din Oradea, Biserica Ortodoxă din Velența – Oradea (vechea Catedrală ortodoxă din acel oraș), Biserica cu Lună sau actuala Catedrală Episcopală ortodoxă din Oradea, iconostasul Catedralelor unite, din Gherla și Cluj-Napoca, iconostasul catedralei unite din Lugoj, Biserica Seminarului Unit din Oradea sau Biserica parohială Olosig, Catedrala Episcopală Sârbă, din Timișoara, Catedrala Unită din Hajdúdorog (Ungaria) etc.

Stilul terezian (de la numele Împărătesei Maria Theresia, 1740-1780), bizantino-austriac, baroc și rococo oriental târziu, a fost adoptat atât de bisericile unite din Imperiul Habsburgic, cât și de către cele ortodoxe; atât de către români cât și de către slavi sau „ilirii”, ruteni, grecii ortodocși, macedo – români, armeni, precum și de către parohiile maghiarizate [românești, rutene, slovace], din Eparhia de Hajdudorogh - Nyíregyháza și din Exarhatul Unit de Miskolc etc.

Stilul acesta terezian de decor intern prin excelență, al bisericilor: pictură, iconostas și chiar de arhitectură pe alocuri, era o îmbinare de stiluri apusene, pe un cadru bizantin. Stilul de erminie bizantină tradițional sau canonic, din pictura ortodoxă, cu trupuri spiritualizate, acoperite, din care nu se mai vedea decât fața, degetele de la mână și de la picioare, devenea în stilul terezian mai lumesc, mai umanizat, mai corpolente.

Un element proeminent și specific stilului terezian sunt mai ales ICONOSTASELE TERZIENE rococo sau baroce, cu pictură și sculpturi în stil „vienez”.

Modelul și termenul de comparație al tuturor „iconostaselor tereziane” îl constituie Fruntarul (în Ardeal), Tâmpla, Иконостасъ (rus.)¹⁷ Εικονοστάσιον, Καταπέτασμα (rus.) Καταπέτασμα, Catapeteasma, sau Iconostasul baroc-rococo târziu, de la Biserica Sfânta Barbara din Viena, la care putem adăuga altarul cu baldachin, amvonul, strana arhierescă și cele două strane cantonale etc.

Până la anul 1773, Biserica Sfânta Barbara de la Viena era o biserică romano-catolică și a aparținut Mănăstirii ordinului iezuit, din complexul de clădiri cu același nume. Maria Theresia a dăruit această biserică și o parte din fostul complex iezuit, pentru viitorul Seminar [adică internat, pentru că alumnii studiau teologia catolică peste drum, la Universitate] Central Unit Sfânta Barbara din Viena, deschis în anul 1775, Seminar, care a funcționat în capitala imperială până în anul 1784.

Între anii 1773-1775, preotul Dr. Josaphat Bastašić, din Eparhia Marča-Croația (devenit apoi Episcop al Eparhiei Križevci, 1788-1793), a fost delegat de împărăteasa Maria Theresia să amenajeze,

1. Viena, Biserica Sfânta Barbara [A-1010 Wien, Postgasse 8-10]: Iconostasil terezian, amvonul și scaunul arhieresc de la Biserica Sfânta Barbara, 1775. În dreapta biserici se continuă clădirea fostului Seminar Unit Central, așa cum arată acum, după transformările suferite de fațadă în anul 1852.

Luat din: [https://de.wikipedia.org/wiki/Barbarakirche_\(Wien\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Barbarakirche_(Wien))

În această biserică a avut loc și hirotonia într-un arhieru a Episcopului de Križevci, Josaphat Bastašić, în data de 6 decembrie 1790/stil nou.

Luat din: https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/images/c/cb/Postgasse8_c.jpg

2. Iconostas și interior de biserică în stil baroc bizantin, de epocă post teresiană, 1830-1836: Catedrala Episcopală Ortodoxă Sărbă din Timișoara, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, construită în anii 1744-1748. Iconostasil anterior al acestei catedrale a fost pictat în secolul al XVIII-lea, de către pictorul aromân, stabilit în Arad, Ștefan Tenețchi (1720-1798), care a pictat și icoanele celebrului iconostas al Catedralei Mitropolitane Sf. Treime, din Blaj, în anul 1765. Iconostasil lui Ștefan Tenețchi, de la Catedrala Episcopală Sărbă, din Timișoara a fost înlocuit în anii 1830-1836, cu cel actual, sculptat de către meșterul Mihajlo Ianici și pictat de către Constantin Daniel, cunoscut și sub numele de „Tiziano al Banatului”, în anii 1838-1843. În anul 1839 Alexander Tapferer a placat iconostasil, stranele arhierescă și imperială, precum și alte obiecte de mobilier din biserică, cu foiță de aur.

adapteze, împodobească, picteze și să înzestreze Biserica Sf. Barbara, în conformitate cu prescripțiile liturgice ortodoxe, specifice ritului bizantino – grec. Totul s-a făcut în această biserică după planul și proiectele create de acest preot învățat Josaphat Bastašić, censor imperial pentru cărțile de la crăiasca tipografie ilirică a lui Josif von Kurzböck (1773-1775), fiind urmașul lui Grigorie Maior în această funcție, fost vicar general al Episcopului Vasile BOŽIČKOVIĆ al Marče (1759–1777), [Episcop titular Diocletianopolitanus (pentru Papa) et Svidnicensis (pentru împărat), Vicar Ritual al Episcopului Latin de Zagreb, conform dispozițiilor Conciliului Lateran IV, din anul 1215 (canonul 9)], iar din anul 1777 Episcop Diecezan de Križevci.

Cenzorul imperial Bastašić a devenit astfel, nu numai protagonistul Stilului Terezian, ci și primul rector al Seminarului Barbareum (1775-1780), care din anul 1784, a fost transferat la Agria și la Lemberg.

În această biserică de seminar, alumnii uniți, din Imperiu, care studiau la Viena, puteau și trebuiau să se familiarizeze cu noul stil al „barocului și rococo-ului” bizantin târziu, stil, pe care, la revenirea în eparhia de origine sau acolo, unde, urmau să activeze ca preoți, să-l adopte și să-l introducă în parohiile lor. Era și aceasta un mod de uniformizare, chiar dacă nu ideal, al ritului bizantin, prin intermediul artei sacre bisericești, pe cuprinsul Imperiului Habsburgic.

Actualmente, iconostasele tereziane, cu tot „barocul sau rococo-ul bizantin târziu”, se păstrează cel mai bine în bisericile de sat și de oraș din Ungaria, atât în eparhiile ortodoxe cât și în cele greco – catolice, din această țară, precum și la bisericile ortodoxe și unite din Serbia și din Croația. Cu timpul, au apărut și astfel de meșteri și pictori, prin toate orașele mari ale Imperiului, mai ales acolo unde exista și populație ortodoxă sau unită: la Viena, Pesta, Lemberg, Cernăuți, Oradea, Zagreb, Muncaci, Carloviț [Сремски Карловци (sârb.), Karlowitz, germ., Karlóca, ung.], Sibiu, Brașov, Gherla, Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Arad etc. În forma lui târzie de evoluție decadentă sau degenerată a stilului terezian, frumoasele iconostase baroce și de rococo vienez, au fost înlocuite ori au fost decorate pe un fond alb, mai ales coloanele iconostasului și partea din lemn a acestuia, arhitravele, ușile etc. Iconostasele ALBE sau cu decorul din lemn, vopsit în alb, latinizant, mai ales prin bisericile unite ofereau un efect kicic, cum este cazul și la actuala Catedrală unită din Cluj – Napoca, Schimbarea la Față etc.

Note:

1. Privitor la episcopii uniți ai Eparhiei Oradiei Mari, vezi: Iacob RADU, Istoria Diecezei Române-Unită a Orăzii-Mari scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani dela înființarea aceleia 1777 – 1927, de..., Oradea, Chiriașii Tipografiei

Românești, 1932, 243 p., passim. Compară cu datele din: catholic-hierarchy.org: „Hierarchia Catholica Medii et Recentioris Aevi” [cu multe inexactități!]; precum și cu Mircea PĂCURARIU, Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române, extras din rev. BOR, XCIII, 1975, nr. 3-4, p. 322-355 [p. 35-36], EIBMO, Buc., 1975.

2. Protestul lui Adám Ladislaus Patachich Baron de Zajezda, înaintat Papei, împotriva înființării Episcopiei Unite de Oradea se întitula: *Obiectiones contra canonisationem Episcopatus Graeci-ritus M. Varadinensis*. Prin acest memoriu Episcopul Patachich propunea Papei menținerea episcopilor uniți ca vicari rituali ai săi, așa cum a fost cazul și cu Meletie Covaci. Luat din: Iacob RADU, *Istoria Diecezei Române-Unite a Orăzii-Mari...*, Op. cit., p. 47.

3. Pe timpul când era la Viena, înainte de fondarea canonică a Eparhiei, Moise Dragoș a convins-o pe împărăteasă să dispună înființarea Capitlului Catedral Unit cu cinci canonici, precum și acordarea dreptului și posibilităților de salarizare ale acestora, din viitorul domeniu episcopesc de Beiuș.

4. Iacob RADU, *Istoria Diecezei Române-Unite a Orăzii-Mari...*, Op. cit., p. 58.

5. Istoricul orădean Dr. Joanu ARDELEANU [prof. de phil. la Gimnaziul Superior din Beiuș], vol. II, p. 56, relatează în felul următor acest episod, într-un limbaj de epocă, de la sfârșitul secolului al XIX-lea: „Dupa mórtea susu amintitoru canonici, [adică a primilor canonici, numiți în anul 1777, n.n.] omulu nostru, Farkas, cá senioru fú denumitu prepositu; inse pentru certele avute cu canoniculu Paulu Bereghi, la anulu 1797 fú depusu dein demnitatea s'a sí s'a tramisu la recóre in monastirea de la Muncaciu, de unde dupa indreptare mantuindu-se, la anulu 1802 si-a reocupatu postulu de prepositu.”. Dr. Joanu ARDELEANU, *Istori'a Diecesei Romane Greco-Catolice a Oradei Mari*, de ..., Partea I. Scurta privire asupra faselor credintei crestine la Romani, dela crestinarea loru pana la inceputulu secululu XVIII, Gherl'a, Imprimari'a „Aurora” p. A. Todoranu, 1883, 174 p. [incl. doc., p. 93-174: Repertoriu de documente];

Partea II. Istori'a Romanilor dein diecesea Oradei mari inainte si dupa propagarea Calvinismulu pana la anulu 1805, Blasiu, 1888, Tipografi'a Seminarulu gr. cat., 137 p. [incl. doc., p. 71-137: Repertoriu de documente]. Din cauza acestui Canonic Gheorghe Farcaș nu s-a putut înființa nici Academia Teologică Unită de la Seminarul din Oradea – pentru că la Consiliul Capitular din 11 decembrie 1792, când Episcopul Ignatie Darabant i-a rugat pe canonici, să ceară „in corpore” (adică tot Capitlul) de la împărat o școală de teologie greco-catolică proprie, cum era la Blaj, el s-a opus! Așa a rămas Eparhia Oradiei fără Academie Teologică proprie, din 1792 și până în toamna anului 1922, seminariștii acesteia urmând cursurile la Academia Teologică Romano-Catolică, din Oradea. Dr. Joanu ARDELEANU, *Istori'a Diecesei Romane Greco-Catolice a Oradei Mari...*, Op. cit., vol. II, p. 56.

6. Spuneam că între 30 ian. 1792 și toamna anului 1922, studenții de la Seminarul [recte internatul] Român Unit

din Oradea studiau teologia la Academia Teologică de pe lângă Episcopia Romano-Catolică din Oradea. În felul acesta, Canonicul Scolastic, era nu numai responsabil peste toate școlilor din eparhie, ci activa și ca profesor de liturgică bizantină și ritualistică. Aceste cursuri, împreună cu cele de muzică bisericească (cantorat) și de drept canonic răsăritean, se făceau în cadrul Seminarului Unit, nu al Academiei Teologice Latine. Primicerul sau Canonicul Cantor era și el răspunzător de muzica bisericească, din seminar, de la catedrală și de întreaga activitate cantorală, de pe cuprinsul eparhiei. Clădirea Seminarului Român Unit, din Oradea-Olosig a fost Mănăstire Iezuită, până în anul 1773, ulterior, Maria Theresia oferindu-o Episcopului Moise Dragoș, care a destinat-o ca și locuințe pentru cei cinci canonici ai Capitlului Catedral Unit (din anul 1791 erau șase), din anul 1777. Aici avem un paralelism de evoluție, între Mănăstirea Iezuită din Viena, din care o parte a clădirii și biserica Sf. Barbara au devenit Seminarul Central Unit Barbareum, în anul 1775 și Seminarul Român Unit din Oradea, în anul 1792 (între 1777-1792, aici erau casele canonice).

Iacob RADU, *Istoria Diecezei Române-Unite a Orăzii-Mari...*, Op. cit., Capitlul Bisericii catedrale, p. 200-221;

7. Episcopul Dr. Florian Stan a fost numit de Papa la data de 3 oct. 1922, hirotonit întru arhiereu la Oradea, în data de 6/19 dec. 1922, de către Episcopul Valeriu Trăian Frențiu, a decedat în data de 15 mai 1924, mormântul în fața Capelei Frențiu, din Cimitirul Rulikowski, Oradea. Axiopolis, Ἀξιούπολις, azi Cernavodă, Dobrogea, era un scaun episcopal dispărut, din Moesia Inferior, sufragan al Mitropoliei de Marcianopolis, Μαρκκιανούπολις, azi Dewnja, Девня, lângă Varna, Bulgaria.

8. Luat din: Vasile DRĂGUȚ, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 68-69.

9. Iacob RADU, *Istoria Diecezei Române-Unite a Orăzii-Mari ...*, Op. cit., p. 198.

10. Iacob Radu, *Istoria Diecezei...*, Op. cit., p. 198.

11. Privitor la Colegiul Frintaneum, vezi: Karl H. Frankl, Rupert Klieber (Hrsg.): *Das Priesterkolleg St. Augustin „Frintaneum“ in Wien 1816 bis 1918. Kirchliche Elite-Bildung für den Donau-Alpen-Adria-Raum (= Studien zum Frintaneum. Bd. 2)*. Böhlau, Wien u. a. 2008, ISBN 978-3-205-77659-8.

Walter Goldenits: *Das Höhere Priester-Bildungsinstitut für Weltpriester zum Hl. Augustin in Wien oder „Das Frintaneum“ bzw. „Das Augustineum“*. Wien 1969 (Wien, Univ., kath.-theol. Dissertation, 25. Juni 1970).

12. Iacob RADU, *Istoria Diecezei...*, Op. cit., p. 194.

13. Iacob Radu, *Istoria Diecezei...*, Op. cit., p. 193-194.

14. De numele arhitectului Kálmán Rimanóczy (tatăl) și al celor doi fii ai săi, se leagă o seamă de clădiri proiectate de ei în Oradea. După planurile arhitectului Kálmán Rimanóczy (tatăl) au fost construite: Institutul Sf. Vincențiu Nogáll, 1868; Banca de Credit pentru Comerț și industrie, 1886; s-a restaurat Banca de Economii, 1887; Muzeum, 1895,

azi Palatul copiilor; Magazinul de bijuterii Andrény, 1893; Sinagoga Neologă, 1877-1878; extinderea Seminarului Unit, 1888; Palatul Rimanóczy, actuala Calea Republicii, 1905; Fostul Cazinou, 1888, Gara Mare CFR, din Oradea, 1901-1903, în asociere cu Normat William; Hotelul și baia de aburi Rimanóczy, 1892; Clădirea Bazarului (str. Madách Imre), 1900; Cazarma Honvezilor, azi Muzeul Militar, 1901-1902; Casa Deutsch, 1888; Teatrul Național din Oradea, 1899-1900 - etc. Era un geniu în problemele de arhitectură, deși era doar zidar de meserie, trecând ulterior examenul de „meșter”, adică nu ave studii medii, nici universitare. Tatăl lui Kálmán Rimanóczy (tatăl) a fost socrul Ducelui Esterházy Kapuvári.

Referință: [https://ro.wikipedia.org/wiki/K%C3%A1lm%C3%A1n_Riman%C3%B3czy_\(tat%C4%83l\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/K%C3%A1lm%C3%A1n_Riman%C3%B3czy_(tat%C4%83l))

15. Adriana RUGE, Arhitectura ecleziastică românească din Bihorul interbelic. Estetica fațadelor, p. 315-324, ediție online, luat din: <https://crisia.mtariicrisurilor.ro/pdf/2010/ARuge.pdf>

16. În documentele vieneze de arhivă ale timpului, numele lui Josaphat Bastašić, de multe ori nu este transcris nici măcar în forma consacrată de Cancelaria austriacă: „Baštasic”, ci și mai denaturat: „Pastasich”. Vezi documentele din Anexa lucrării noastre de doctorat, p. 187-207, adică documentele

nr. 2, 3, 4: Ioan Marin MĂLINAȘ, Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza (1740 – 1780), a împăraților Iosif al II – lea (1780 – 1790) și Leopold al II – lea (1790 – 1792), Contribuții privind relațiile româno – austriece, Teză de doctorat în Teologie, Susținută la Facultatea de Teologie Romano – Catolică a Universității din Viena, 27 februarie - 6 martie 1984, Oradea, 1994, 239 p., incl. documente, passim.

17. Pavel FLORENSKI (1882-1937), a făcut cel mai bun studiu despre iconostas: Iconostasul, trad. din rusă și cronologie, de Boris BUZILĂ, Fundația Anastasia, 1994, București, 253 p. Vezi și Cornel Tatai-Baltă și Ioan Fărcaș, Iconostasul Catedralei greco-catolice „Sfânta Treime” din Blaj (Sec. XVIII), Editura ALTIPI, Alba Iulia, 2011, 236 p., incl. ilustr.

18. Iconostasul Catedralei din Blaj a fost construit și sculptat de către meșterul Aldea, din Târgu Mureș. Vezi volumul: Cornel Tatai-Baltă și Ioan Fărcaș, Iconostasul Catedralei Greco-Catolice „Sfânta Treime” din Blaj (Sec. XVIII), Editura Altip, Alba Iulia, 2011, p. 14-15.

19. Luat din: <http://www.timisoara-info.ro/ro/atracii-turistice/cartiere-istorice/cetate/obiective/202-biserica-sarbeasca.html>

